

УДК 82.09

Матчук А.

СЛОВО ЯК ФЕНОМЕН БУТТЯ

У статті йдеться про роль і значення слова у людсько-му житті. Як феномен буття слово є не тільки органічною частиною останнього, але і засобом впливу та формування основних засад існування особистості та суспільства. Саме ракурси прояву такої здатності слова і охарактеризовані у даному дослідженні.

The article is devoted to the role and place of the word in people's life. Word, as a phenomenon of being, is not only its organic part but also an instrument of influence and formation of main principles of personality and society existence. Just the foreshortenings of displaying such word possibility are characterized in the research.

Сучасна людська спільнота вважає однією із найбільш важливих характеристик мови її комунікативні можливості. Мова трактується як певне знаряддя, що використовується індивідумом для власних потреб.

Однак у сиву давнину люди були більш обережними у своєму ставленні до мови, слова. Вони бачили в них велику магічну силу. Недарма оракули, ворожки, знахарі і шамани через слово провіщали майбутнє та лікували людей.

Про символічну віру в магічні можливості слова свідчать замовляння, закликання, що побутують у фольклорі різних народів світу, зокрема і в українському. Це підтверджують і народні приказки та прислів'я (“Слово не горобець – вилетить – не піймаєш”; “Шабля ранило голову, а слово – душу”; “Рана загоїться, зле слово – ніколи”; “Удар забувається, а слово пам'ятається”; “Від теплого слова і лід розмерзає”; “Вола в'яжуть мотуззям, а людину – словом”).

Шанобливе ставлення до слова із усної народної творчості перейшло в літературу. “Душа тисячоліть шукає себе в слові”, – так визначає унікальні особливості слова як комунікативно-

виражального засобу Л.Костенко. “Слово, – на думку А.Рівалю, – це висловлена думка, думка – це не висказані слова”. Цей афоризм та вірш О.Олеся також підкреслюють можливості мови відтворити будь-який зміст:

*Є слова, що білі-білі,
Як конвалії квітки,
Лагідні, як усміх ранку,
Ніжносяйні, як зірки..*

*Є слова, як жар пекучі,
І отруйні, наче чад
В чарівне якесь намисто
Ти нанизуєш їх в ряд.*

Про таку здатність слова йдеться і в наймудрішій книзі – Біблії: “Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог” (Євангеліє від Іоанна, 1; 1).

Поняття “Бог” в універсальному словнику-енциклопедії трактується як “найдосконаліша духовна істота, що є Творцем, найвищим Суддею і Паном кожного створіння” [9; 165].

Таким чином, людство давно отримало інформацію про священне походження мови (слова), а значить і про її божественні можливості.

Як бачимо, біблійні та фольклорні традиції розглядають слово як феномен, що має владу над людиною та її існуванням. Це підтверджується і в наукових дослідженнях, і в літературній творчості. У чому ж полягає ця влада?

1. Через слово людство осягнуло предметний світ, зокрема і буття в цілому. Про це свідчить Біблія (Буття, 11; 19). Усіх тварин і птахів Бог привів до Адама, “щоб побачити, як він їх кликатиме. А все, як покликає Адам до них, до живої душі – воно ймення йому”. Подібну думку висловлює і Мартін Гайдеггер (видатний німецький філософ ХХ ст.), стверджуючи, що головною категорією, яка описує людське буття є “Dasein” (“тут-буття”, “щось-буття”). “Тут-буття” перед усім характерне своєю сказанністю, оскільки воно нескінченно саморозкривається в мові” [1; 227].

2. За допомогою слова людина усвідомлює і виражає себе. Способом індивідуальної самосвідомості, що має коріння в “екзис-

тенційному виявленні тут-буття” називає мову Мартін Гайдеггер. І.Кант вважає, що мислити – це значить розмовляти з самим собою, слухати себе. О.Потебня стверджує, що думка не могла б існувати без слова, адже слово може “однаково виражати і чуттєвий образ, і поняття” [8; 35-36].

3. Існує активний словесний вплив на людський організм, який проявляється на фізичному рівні. “Слово... здатне викликати вражаючі за своїми масштабами процеси, в тому числі і в організмі”, – такий висновок робить вчений Вальтер Вебер [2; 14]. Спираючись на цю думку, К.Бессер-Зігмунд створив цілу систему “перекодування” мозку, який не тільки запам’ятовує значення і написання деяких слів, але і фіксує тілесний та душевний досвід, пов’язаний з ними, вибудовуючи так звані модульні програми. Наприклад, при усвідомленні слів “школа” і “математика” у деяких школярів навіть опускаються плечі, прискорюється пульс і т.ін.

К.Бессер-Зігмунд переконливо доводить, що кожне слово програмується всередині нас з допомогою фізичної енергії, що “слова насправді мають владу: вони щось “роблять” з тілом...” [2; 18] Крім цього, за допомогою мови можна викликати різноманітні емоції. (“Гостре словечко коле сердечко”, – так твердить народна мудрість.)

Названий ефект від слова досягається через те, що існує пряма залежність між його звучанням та значенням. Її прослідковував А.П.Журавльов у книзі “Звук і смисл”. Він стверджує: а) звучання слова міцно підтримує значення ознаки і підсилює його; б) рівень виразності слова прямо пропорційний особливостям його звучання і смислового значенню. А.П.Журавльов розробив методологію оцінки фонетичної значимості звукобукв за різними параметрами (хороша – погана, велика – мала, ніжна – груба і т.д.) та вивів формулу, за якою визначається рівень звучання слова і у зв’язку з цим сила прояву в ньому значення. Наприклад, російські слова “страх”, “ужас”, “жуть” мають ознаку “страхітливий”. Ступінь її прояву (по Журавльову) у слові “страх” – 3,6, “ужас” – 3,7, “жуть” – 4,1. Як бачимо, він зростає відповідно до звучання слова. В такій же залежності посилюється і емоційна ознака слова. Отже, звуки допомагають виражати і значення слова і його емоційний заряд. Це залежить від багатьох факторів. Адже один і той самий звук може сприйматись

більш менш однаково різними народами (наприклад, [а], [в], [і] – достатньо позитивно оцінюють росіяни, в'єтнамці, литовці, поляки, німці та ін.) і по-різному (наприклад, [ж] росіяни ставлять на 39-е місце, а поляки на 23-є) [6; 35]. Крім того, звуки (в залежності від ландшафту, де живе народність, і ритму мови) можуть мати різні значення. Наприклад, [с] – може означати і відокремлення, і руйнування, і перешкоду, і єднання, [і] – заперечення, відштовхування та множинність, жіночність і т.ін. [3; 170-180]. Як бачимо, мудрість структури мови полягає в тому, щоб використати всі можливості для точного і яскравого прояву значення. А це змушує зробити висновки про те, що загальний смисл думки формується спочатку на рівні звуку і слова, а лише потім – на синтаксичному.

4. Завдяки слову (мові) у нації формується картина світу (поняття простору, часу, цінностей...). З цього приводу О.Потебня пише: “Як у слові вперше людина усвідомлює свою думку, так у ньому... вона бачить ту законність, яку потім переносить на світ”. [8; 35] На практиці це підтверджується у статті Валентина Жаронкіна (“Язык думает нами”), який засвідчує, що у 30-ті рр. ХХ ст. американські вчені Едуард Сепір та Бенджамін Уорф висунули наступну гіпотезу: спосіб мислення людини визначається мовою. Через неї і формується розуміння буття. Наприклад, на Гаїті немає слова “працювати”, але є 8 синонімів у слова “любити”. В мові індіанців хопі немає майбутнього часу, вони не розуміють, що таке “завтра” і тому впродовж 1,5 тисячі років навіть не намагались зрошувати землі. Таким чином, бачимо, що мова дає людині якісь готові правила існування. “Мова не є знаряддям, яким людина поспілкується, а чимось, що окреслює найвищі можливості самої людської природи” [4; 253].

5. Мова – це інтелектуальна та духовна база розвитку людства. Ще Платон вважав: людині наперед дається слово (символ, “порожнє” поняття), яке вона, навчаючись, наповнює смислом.

У зв'язку з цим, Ю.Канигін (“Шлях аріїв”) стверджує, що є мови, “які інтелектуально переросли свій народ, свого споживача”. До таких мов він зараховує старогрецьку та латинську мови, які відзначаються “довершеністю форм, структури”, “змістовою наповненістю”: “...майже всі наукові та інженерні терміни... старогрецького чи латинського походження... У пошуках назв нових фе-

номенів, що... відкривається сучасною наукою, ми звертаємося... до слів 2-3 тисячної давності! Електрон, протон, нейтрон, ген, мікроскоп, бактерія, вірус – ці та багато інших слів... виникли на тисячі років раніше, ніж стали відомими самі денотати”, – так свідчить Ю.Канигін у названій вище роботі. З цього випливає, що сама мова вела греків та римлян “шляхом нарощування інтелекту” [7; 160].

Дослідник переконливо доводить, що є мови, які виконують функції носіїв трансцендентних ідей і божественної духовності. До них належать санскрит і староруська мова, на яких молилися, пророкували. Такої ж думки притримується і О. Потєбня, який вважає, що досконалість первісної мови могла виявлятися не тільки у милозвучності, а й у шляхетності змісту. Божественна мова повинна була у всьому відповідати первісному блаженному стану людства [7; 159].

6. Із сказаного випливає: слово – мова – подарунок “згори”. Це підтверджують і сучасні вчені-дослідники. Зокрема М.Зубрицька, аналізуючи роботи М. Гайдеггера, прийшла до висновку, що для нього мова – це “трансцендентна сутність, яку не можна пізнати, про неї не можна нічого сказати, допоки вона сама про себе не скаже”. [1; 227] Це спрямовує нас до біблійних тверджень про рівнозначність слова і Бога. Недарма Платон казав, що треба шанувати, як Бога, того, хто уміє чітко визначати і повідомляти.

В етимологічному словнику (за ред. Шанського Н.М.) “слово” характеризується як таке, що має корінь той же, що і “слава”, “сльїть” (“бїть”). Отже, “слово” – “славить буття”, тобто Бога.

Оскільки слова складаються із звуків, то вже на фонетичному рівні слово має засвідчувати своє божественне походження.

Як вже відзначалось, в багатьох мовах [a] оцінюється як “хороший” звук. Він має свої назви у староруській абетці –Азь, грецькій – Аль-фа, єврейській – Ал-еф, які сягають корінням у старогерманське АС-БОГ; індійське – АТМАН-Я; БОГ; єврейське – АПІ-Я; шумерське – АПІ-Я; БОГ; біблійне – АДАМ – АТМАН, Я, БОГ. Як бачимо, в основі звукобукви А, яка мала в старовинних алфавітах назви АЗЬ, АЛЬФА, АЛЕФ лежить найголовніше, чим живе всесвіт – поняття БОГ й ОСОБА. [7; 174-175] Згідно з теорією Журавльова звук [a] вносить у слово позитив. Чому? Тому що тісно пов’язаний із поняттям “БОГ”.

Це може свідчити про те, що витoki усного і письмового слова мають божественні корені. Тому не дивно, що воно може впливати на свідомість і думки людини. Наприклад, у статті Валентина Жаронкіна (“Язык думает нами”) йде мова про те, як китайські комуністи змогли змінити ідеологічні принципи американських солдатів шляхом причитування і записування тверджень типу “США можуть помилятися”. Це стишило агресію полонених щодо прокомуністичних висловлювань. Американці почали вірити в те, що писали й промовляли, і пішли на співпрацю з ворогом.

Американський вчений Роберт Джей Ліфтон висловив наступну тезу: людина відчуває потребу у відповідності слова і діла. Тому повторення будь-якого висловлювання може формувати будь-які твердження і установки. Висловлення несподівано набуває владу над думками людини.

Подібним чином впливали у 1974 році на дочку американського магната Патрицію Херст, яка стала заручницею симбіоністської Армії Звільнення (терористичної організації, що діяла в США). Через 57 днів після викрадення вона перетворилась із милої дівчини у фанатичну революціонерку. З Патрицією Херст відбулось те саме, що і з американськими солдатами.

Логічною є думка про те, що не людина повною мірою управляє мовою для висловлення своїх думок, а навпаки, скоріше мова формує хід думок, які в свою чергу впливають на вчинки.

Автор названої статті порівнює мову з комп’ютерною програмою, яка потрібна мізкам, як комп’ютеру мова програмування. Мова підвищує КПД мозку в десятки і сотні разів, чим вище рівень, тим краще працює мозок. А це значить, що людина потребує слова для думання, а людина думає завжди. Це означає, що ми ведемо постійну мовленнєву діяльність (приховану, яка ніби передує інстинктивній реакції людини), яка є повільнішою від реакції тварини на 1 сек. Це наслідок того, що мова “робить паузу” над тим, щоб подумати там, де у тварин спрацьовує інстинкт. Таким чином, мовленнєва обробка інформації у людини йде попереду інстинктивної реакції або разом з нею. Це значить, що мова стала органічною частиною мозку фізично здорової людини.

У зв’язку з цим, цікавим видається висновок Хосе Ортега-і Гассета стосовно ним же придуманого терміну “середня людина”.

Філософ вважає, що організм останньої не пристосований до мислення, що “середня людина” навіть не підозрює, в якій частині тіла побутує думка, але хоче її висловити [5; 65].

В. Жаронкін стверджує, що за людину “думає мова”, що не обов’язково мати свої думки, бо “всі ідеї в готовому вигляді можна почерпнути з мови”.

Підсумовуючи, слід сказати, що такий ракурс характеристики ролі мови у людському суспільстві – царина для філологів. Адже правильна мова забезпечує чіткість мислення, досить реально сприяє позитивному смислому наповненню думок, зумовлює позитивний тип поведінки людини (і навпаки).

Усе сказане вище і засвідчує можливість керованості людиною через мову: її фонетику, лексику, синтаксис. Це і достатньо обґрунтовано підтверджує панівну роль мови у людському суспільстві, яку і визначено ще в Біблії.

Література

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид. доповнене. – Львів: Літопис, 2001.
2. Бестер-Зигмунд К. Магические слова. – Санкт-Петербург: Питер, 1996.
3. Гаврилов Д., Наповицьш А. Боги славян. Язичество. Традиция. – М.: Реал-бук, 2002.
4. Гайдеггер Мартін. Гальдерін і сутність поезії // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид. доповнене. – Львів: Літопис, 2006.
5. Жаронкин В. Язык думает нами // ПИК. – 2004. – № 8.
6. Журавлев А.П. Звук и смысл. – М.: Просвещение, 1991.
7. Канигін Ю. Шлях аріїв. – К.: Україна, 2002.
8. Потебня О. Думка і мова // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид. доповнене. – Львів: Літопис, 2006.
9. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл.-кор. НАМУМ Попович. – Київ: Ірина, 1999.
10. Шанский Н.М., Иванов В.В., Шанская Т.В. Краткий этимологический словарь русского языка / Под. ред. С.Г. Бархударова. – М.: Просвещение, 1971.